

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

3|2013

Drama generála Kričfalušiho | Dvanáctý Světový rusínský kongres na Podkarpátí: v Mukačevu, Užhorodě a Svaljavě | Užok a Užocký průsmyk, svědkové 1. světové války | Divokej Bill v Koločavě | Zemské divadlo a jeho význam pro obrození Rusínů | Jaroslav Marvan úředníkem na Podkarpatské Rusi

Chvála úřadu

V tomto zjiřtřeném předvolebním čase mají mnozí z nás asi po krk politických šarvátek, vzájemných útoků a žabomyších válek. Přesto mi, prosím, dovoľte, abych se dotkla politiky aspoň zkraje. Tedy – politiky snad ani ne, spíš jednoho úřadu, na jehož špičce sice samozřejmě stojí politické, tj. ministerské křeslo, ale působí tam úředníci, kteří dělají svou každodenní práci. Chci pochválit ministerstvo obrany České republiky. I v jeho čele se střídali (a teď zas budou střídat) ministři, ale úřad musí průběžně fungovat. A pokud jde o jeho odbor pro válečné veterány, dělá svou práci dobře. Mohla jsem se o tom přesvědčit, i dříve, a případ, o němž pšiu, to jen potvrzuje.

Letos v létě ukradli bezohlední zloději válečná vyznamenání veteránů druhé světové války, devadesátiletému Rusínu Vasilu Korolovi, který tráví léta odpočinku v domově pro armádní vysloužilce v Praze Břevnově. Lupiči šli najisto, odnesli si řády a vyznamenání – a hrdina od Dukly jich měl věru hodně – i s uniformou. Okradený byl velice smutný, byly to jeho jediné památky na válku. A ministerstvo obrany se rozhodlo, že to tak nenechá. A že mu medaile nahradí. Ve spolupráci s Československou obcí legionářskou je dá vyrobit, a pokud jde o počtu nejvyšší, Řád bílého lva, který pan Korol dostal loni k 28. října od prezidenta republiky, požádá o totéž Pražský hrad. (Při příležitosti udělení řádu jsme o Vasilu Korolovi psali i v našem časopise.) „Vasil Korol si to ve svých letech rozhodně zaslouží“, uvedl k tomu mluvčí ministerstva. Nevím, jestli je za touto iniciativou ředitelka odboru pro veterány paní Hlášecová, legionářský svaz či někdo jiný, v každém případě zaslouží ministerstvo obrany velkou jedničku. Takový (ne)úřednický, ale lidský postoj je skutečně příkladný.

Teď ještě chytit ty zloděje a potrestat je. Rovněž příkladně.

AGÁTA PILÁTOVÁ

POZVÁNKA

Společnost přátel Podkarpatské Rusi, o.s. ve spolupráci s Rusínskou iniciativou.cz srdečně zve na přednášku spojenou s videoprojekcí

ANDY WARHOL is ANDRIJ VARHOLA

Americký malř, grafik, designer, filmový tvůrce, vůdčí osobnost amerického pop-artu má rusínské kořeny. Ačkoliv se narodil v Pittsburgu, rusínský původ ve své tvorbě nezapřel.

Program představí mgr. Jozef Keselica, předseda the Andy Warhol pop art clubu ve Svidníku, je pozván rovněž doc. Rudo Prekop, umělecký fotograf.

Přednáška se bude konat ve společenském sále Domu národnostních menšin

Vocelova 3, Praha 2, 31.10. v 16.00 hod.

Foto archiv divadla

Nejnovější inscenaci *Balady pro banditu* (Milan Uhde – Miloš Štědroň) uvedlo letos v létě Východočeské divadlo Pardubice v režii Michaela Taranta v exteriérovém prostředí letní scény na Kunětické hoře. Na snímku Petra Tenorová.

Životní drama generála

V roce 2004 vydala naše Společnost pod názvem *Účtování s časem dvoudílné paměti Michala Kričfalušiho*, které zpracoval a připravil k vydání historik **Karel Richter**. V současné době se k tématu vrátil; o generálovi, s nímž se osobně znal a přátelil, totiž zjistit řadu nových skutečností a objevil i jeho dosud neznámé poznámky zejména o osudech v poválečné době. Karel Richter připravuje nové, doplněné vydání paměti a pro náš časopis napsal článek, v němž některá nová fakta uvádí. Otiskujeme jej k letošnímu 45. výročí sovětské okupace Československa, již se text také dotýká.

Generál Michal Kričfaluš byl přesvědčený rusínský Čechoslovák, který v masarykovské demokratické Československé republice spatřoval šťastnou budoucnost pro svůj milovaný národ. Třileté věznění v gulagu ho naplnilo odporem k sovětskému zřízení. Sdílel ho s více než dvaceti tisíci svých krajanů, kteří stejně jako on uprchli před maďarskou okupací do Sovětského svazu v bláhovém očekávání, že tu budou přijati jako slovanští bratři.

Byl to tragický omyl, který tisíce podkarpatských Rusínů zaplatily ubohým

živořením a nakonec i smrtí v sovětských koncentracích, o nic méně krutých, než likvidační koncentráky nacistů. Teprve dlouho po válce, za poměrů obnovené demokracie, mohl popravdě vyprávět, co všechno prožil: „Přežil jsem lágř a jako československý voják a důstojník i válku. Zůstal jsem v armádě. Dodělal jsem si maturitu a jako voják z povolání jsem v důstojnické hodnosti sloužil u parašutistů. Bolestně jsem prožíval, že mi Stalin ukradl mou vlast, rodnou Podkarpatskou Rus. Shledal jsem se se svými drahými, matkou a sestrou, i když jen nakrátko, protože mým novým domovem se stala Morava a na čas i slovenský Trenčín a taky Praha. Pod sovětskou vládou jsem za žádnou cenu nechtěl žít, i když nakonec se pod ni dostala celá republika.“

Hned po osvobození poznal, že ho sleduje sovětská kontrarozvědka. Byl totiž za války příslušníkem československo-sovětského výsadku, s nímž přistál na východoslovenském území za linií fronty. Nadšenecké šupiny mu bolestně strhával z očí poznatek, že výsadek je v rukou berijovského NKVD, organizace, kterou měl jako bývalý vězeň gulagu důvod nenávidět. Teď měl jeho agenty zase v patách.

Pokračování na str. 3

Světový kongres Rusínů zasedal v podkarpatských městech

Ve dnech 12. – 14. července 2013 se konal 12. Světový kongres Rusínů a Lemků, tentokrát v místě původní vlasti Rusínů, tedy na Podkarpátí. Konkrétně se uskutečnil ve městech Mukachevo, Užhorod a Svaljava. O to víc se zdálo nepochopitelné – a je to velká škoda –, že představitelé místních organizací, někteří významní podkarpatscí Rusíni či místní lidé, kteří se hlásí k rusínské národnosti, neměli na kongres přístup. Z ne zcela jasných důvodů byl totiž určen pouze pozvaným delegátům z celého světa.

Přesto proběhl v pracovní a přátelské atmosféře. Řešil především dvě základní otázky.

První důležitým bodem byla změna statutu Světového kongresu Rusínů, druhým podpora rusínských organizací na Podkarpátí v jejich snaze včlenit do sčítacího formuláře, který se používá při sčítání občanů, u bodu národnost také kolonku „rusínská“.

Hned první den po příjezdu se konalo setkání rusínských básníků a spisovatelů s publikem. Naše delegace se zúčastnila autorského čtení a recitace většinou velmi kvalitních rusínských veršů a prózy. Světová organizace Rusínů, a zejména pak spolky a organizace v jednotlivých zemích, usilují o znovuoobnovení rusínské lidové tvorby, o obnovení a ožívování rusínských tradic, pohádek, písniček apod., a také o rozvoj nové původní literatury.

Druhý den kongres zasedal v užhorodském divadle. Po slavnostním zahájení se uskutečnila

Foto Dagmar Březinová

Z folklorního programu v Užhorodě

volba pracovních komisí. Jednotliví členové Světové rady seznámili posluchače s činností rusínských organizací ve svých zemích. K zamýšlení jistě bylo podnětné a kritické vystoupení Slavomíra Hirjaka z USA, který přečetl dopis Karpatorusínského výzkumného centra. (O jeho stanovisku informujeme dále.) Zazněla kritika týkající se úpravy statutu, podle kterého má na kongresu každou zemi zastupovat jen jedna organizace, nebo asociace organizací. Přičemž statut neurčuje, jakým způsobem bude kongres rozhodovat a kdo tedy má členskou zemi zastupovat. Delegát z USA vyjádřil názor, zdali se pak SKR nestane jakýmsi exkluzivním klubem jen pro vybrané.

Zástupkyně české delegace Světlana a Angelina Moškolovy

Stanovisko Rusínů z USA a Kanady ke kongresu

Karpatoruské vědecké centrum v kanadském Torontu adresovalo Světovému kongresu Rusínů, Rusnaků a Lemků dopis, v němž vyjadřuje zásadní kritické stanovisko k některým oblastem řízení a činnosti SKR. Konstatuje se zde, že Centrum je jedním ze zakladatelů Světového kongresu Rusínů, a z této pozice posuzuje některé aspekty jeho současného směřování. Má připomínky zejména k tomu, že rusínský kongres byl přejmenován na Světový kongres Rusínů, Rusnaků a Lemků; podle názoru Centra je správně obecnější označení „Karpatscí Rusíni“, jež Centrum dlouhodobě prosazuje. Je korektní pro všechny Rusíny, od-

povídá vědeckým názorům, historii i současné realitě rusínské národnosti. Centrum rovněž považuje za sporné, že nový statut (na jehož přepracování se ztratilo mnoho času) omezuje členství ve SKR pouze na jednu organizaci či asociaci z každé země, američtí a kanadští Rusíni požadují otevřenost světového kongresu. V textu stanoviska Centra se dále zdůrazňuje, že hlavním cílem Kongresu by měla být obhajoba a prosazování zájmů Karpatských Rusínů, a SKR by svou činnost neměl rozšiřovat v neplodných aktivitách. V oblasti hájení práv Rusínů je dost problémů, které by se měly s pomocí a podporou Kongresu řešit. **ap**

Druhý den zasedání se konal ve Svaljavě, kde byl přijat většinou hlasů nový statut Světového kongresu. Americkou delegaci vedle SARA podpořila názorově také česká delegace a delegace z Chorvatska.

Byla rovněž zvolena staronová Světová rada v čele s předsedou Jurajem Papugou ze Srbska a tajemníkem Vl. Protivňakem ze Slovenska. Jedinou změnou byla výměna Georgia Fircaka za Julia Fircaka z Rumunska. Celý kongres byl hodnotný ve vzájemné výměně názorů, otevřených a kritických diskuzích a navázání nových přátelských vztahů. Organizačně byl velmi dobře zajištěn.

Budeme se těšit na vzájemná setkání za dva roky v Rumunsku.

DAGMAR BŘEZINOVÁ

KRÁTCE ODEVŠAD

* **Příběh zbojníka Nikolaj Šuhaje**, muže velkého srdce a živelné nespoutanosti, který v muzikálovém zpracování s názvem Balada pro banditu vytvořili na motivy Olbrachtova románu dramatik Milan Uhde a hudební skladatel Miloš Štědroň (první uvedení v roce 1975), opět ožil. Tentokrát v podání Východočeského divadla Pardubice, které ji uvedlo v režii Michaela Taranta v létě 2013 na Kunětické hoře u Pardubic. Příběh z koločavských polonin vhodně korespondoval se zdejší přírodní scénérií. Hudební aranžmá vytvořil Marko Ivanović, hrála folklorní hudební skupina TRDLO. V hlavních rolích vystoupili Jan Musil a Tomáš Lněnička (v alternaci) jako Nikola a Petra Tenorová jako Eržika. Z představení na Kunětické hoře uveřejňujeme snímek na titulní

straně tohoto čísla. Divadlo uvede představení i v pardubickém Městském divadle.

* **V Rožkovicích** se v první polovině srpna (11. a 12. 8.) konal 1. ročník oslav kultury Rusínů. Účastníci slavnosti si připomněli 535. výročí první písemné zmínky o obci a oslavili také jubileum místního mysliveckého sdružení.

* **Prosíme členy SPPR**, kdo ještě nezaplatil členský příspěvek, aby tak učinili co nejdříve bankovním převodem na číslo účtu: 12939111/0100, nebo složenkou na adresu DNM - SPPR, Vocelova 3, Praha 2, 120 00.

* **Uzávěrka příštího čísla** časopisu Podkarpatská Rus, tj. č. 4/2013, je 15. listopadu tr.

POZVÁNKA

Muzejní noc v Domě národnostních menšin, kvůli povodni odložená z června tr., se uskuteční **v sobotu 14. 9. 2013** ve Společenském sále s tímto programem: od 19.45 hod. prezentace projektu „Rusíni – mlčící menšina“ (Rusínská iniciativa.cz) poté projekce dokumentu „Osadné“ (Společnost přátel Podkarpatské Rusi). V kavárně **výstava krajinných fotografií z Podkarpatské Rusi** uměleckého fotografa **Rudolfa Štursy**.

Životní drama generála

Dokončení ze str. 1

Nadporučík s hustými tmavými vlasy a pěkným, pevným obličejem, rovným nosem a úzkými rty, a o něco starší kapitán s podlouhlou nepřjemnou tváří a poněkud vysunutým spodním rtem chodili v Kroměříži do stejné vojenské jídelny jako on a mermomocí se snažili navázat s ním přátelské vztahy. Chodívala s nimi i usměvavá blondýna se zelenýma očima. Michal se jich zeptal, co v Československu dělají a jaký je mezi nimi vztah. Tolik už jako vězeň i rozvědčík měl s lidmi zkušeností, aby mu bylo jasné, co jsou zač. Vnímál kapitánův potměšilý výraz a posupně svěřené koutky úst, nadporučíkovu číhavost v pohledu i přílnavou mazlivost blondýny, která se jednou měla k tomu a jindy k onomu, přičemž naznačovala, že by byla ochotná milá i na něj. A když někdo nosil v pětadvacátém roce nárameníky nadporučíka a kapitána a přitom neměl na prsou jiné vyznamenání než Za bojové zásluhy, byl to zřetelný důkaz, že nemá co činit s frontáky. Představovali se mu jen křestními jmény, kapitán byl Maxim, nadporučík Igor. Žena se mu nepředstavila vůbec. Maxim se neustále snažil rozmlouvat s Michalem mezi čtyřma očima, jakoby od srdce k srdci. Bylo zřejmé, že z něho tahá rozumy. Jednou mu řekl: „Michaile Vasiljeviči, vy komunisti i kak ja uběždajus, vy za komunism i vystupajete. Ale řekněte mi upřímně, jen tak mezi námi, nač je vám v Československu komunismus? Máte svoji demokracii. Ponechte si tu demokracii, Michaile. Kéž bychom ji měli.“

Michal mu pohlédl upřeně do očí. Svěřuje se mi s největším tajemstvím své duše, anebo na mě strojí léčku? Cosi v jeho pohledu ho varovalo. Odpověděl proto jazykem politických příruček: „Soudruh Stalin říká, že v Sovětském svazu je nejvyspělejší demokracie na světě. A já jako člen věkášebě a frontový voják dobře vím, za co jsem bojoval, kde je moje místo a jak se mám zachovat.“

„Právilno, právilno,“ blekotal kapitán rozpačitě. „vižu, čo ja v vas ně ošibsja.“ Že ses ve mně nezmyšlil, pomyslel si Michal v duchu, to jsi teda na omylu, kamaráde. Chtěl jsi mě vyprovokovat k nějakému výroku, kterým bys mě pak tiskl ke zdi, abych ti podepsal spolupráci s enkávédé. „V průběhu své vojenské služby jsem odvrátil ještě několik takových pokusů,“ vyprávěl generál. „Pokaždé fintou komunistické uvědomělosti, která se stala mým želvím krunýřem, jimž jsem se chránil ve své zranitelnosti. Ta tkvěla v mém rostoucím odporu k vazalskému režimu, který se uchýlil k zavraždění vlasteneckého generála Píky, a dokonce i svého partajního tajemníka Rudolfa Slánského, odbojáčky Milady Horákové a spousty dalších nevinných lidí. Stal jsem se generálem, velitelem výsadkové divize. To už jsem byl ženatý a musel jsem myslet i na rodinu, aby se mou vinou nedostala do potíží. Chtěl jsem, aby dcera Elena zdárně dokončila gymnázium a dostala se na vysokou školu. Syn Michal, který už studoval Vysokou školu chemicko-technologickou, se nadějně chystal ke startu do života. Ale moje alergie na lži a velkohubé žvanění vedoucích armádních činitelů a politruků ve mně

Michal Kričfaluši jako příslušník čs. armády těsně po druhé světové válce

narůstala tak, že jsem ji držel na uzdě s čím dál většími obtížemi.“

Chytil se idejí Pražského jara '68 jako záchranného pásu. Když byly v Československu na jaře 1968 jednotky Sovětské armády na cvičení Šumava, pověřilo ho velení armády, aby se jejich čelným představitelům věnoval. Vodil sovětské velitele po různých závodech, aby je přesvědčil, že dělníci jsou s dubčkovským vedením strany zajedno v úsilí o demokratické reformy a socialismus s lidskou tváří. Nikde se jim nepotvrdily jejich předpojaté názory o kontrarevoluci. Kričfaluši se ze všech sil přičiňoval, aby sovětské generálové se svými vojsky z našeho území už konečně odešli. Generálové Zolotov a Majorov odjžděli nespokojeni a dávali najevo, že od něho čekali zcela jiný přístup. Na hranicích ve Vyšném Nemeckém Zolotov prohlásil: „My se vrátíme!“

Když se 21. srpna 1968 skutečně vrátili s tanky, pozatýkali vedoucí československé stranické i vládní představitelé a unesli za hranice. Tak sverpý projev okupantské zvlé generál Ing. Michal Kričfaluši už nedokázal vzít bez odezvy na vědomí. Postavil se proti okupantům. Když do jeho kanceláře v budově olomouckého velitelství vrazil bez zaklepání a bez pozdravu s čepicí na hlavě plukovník Kuprienko, velitel divize, která obsazovala Olomouc, a začal na něj štkat, ať okamžitě stáhne ozbrojenou stráž, které brání sovětským vojákům ve vstupu do budovy a ať nařídí jednotkám

složit zbraně, zatmělo se mu před očima. Vztyčil se hrozivě za psacím stolem a zařval: „Ven! Vypadněte z mé kanceláře, když nevíte, jak máte do ní vstupovat a jak máte mluvit s generálem! Přečtete si Kázeňský řád a naučte se vojenské zdvořilosti.“

Plukovník zalpal po dechu, ohromen nečekaným výbuchem generálova rozhorlení. Zacouval ke dveřím. Vtom si zřejmě uvědomil, že je představitelem okupační moci se svrchovanou kompetencí, a tak se vzpurně narovnal v ramenu a začal vykřikovat hrozivým hlasem: „Čto vy sebě pozvoljajete! Vy otvěrgajete vypolnit moji prikazánija, geněral, éto...“ Kričfaluši ho nenechal domluvit: „Vam ně prostojno čto-libo mně prikazyvat! Ja čechoslovackij geněral! Vam ja nikak ně podčiňonnyj! Prikazyvat idite svojim soldatam. Zbraně nevydáme a stráž neodvolám! Jasnó? Pokud se pokusíte vniknout do našich objektů násilím, budeme se bránit!“

„Éto vaše poslédně slovo?“ zasyčel zlostně plukovník.

„Ano! Za takových okolností a na této úrovni s vámi odmítám jednat!“

Plukovník výbojně vytrčil bradu a s posupným výrazem tváře i se svým pobočníkem vyrazil na chodbu, kde dvojice samopalníků plukovníkova doprovodu držela dozorcího důstojníka namířenými zbraněmi při zdi. Generál, který tento výjev zahlédl při otevření dveří, sáhl po pistoli, ale ovládl se. To by se jim hodilo, aby mu ujely nervy! Měli by důkaz, že kontrarevoluce se staví na ozbrojený odpor.

„Hovada!“ ulevil si. „Jsou pořád stejní!“ Zvedl telefon, aby incident ohlásil veliteli sboru. Generálporučík sdělil jeho rozhořčení: „Takhle s námi přece nemůžou jednat! Zavolej Džúrovi!“ Ministr Džúr však nebyl k dosažení a náčelník štábu generál Rusov slíbil, že podá Sovětům stížnost.

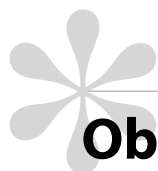
„Plukovník Kuprienko, který se choval v Olomouci jako v dobytém městě, byl velitelem invazní armády generálem Pavlovským nakonec možná mou zásluhou odvolán“, vzpomínal později Kričfaluši. „Nahradil ho generál, který se nám představil někdy v listopadu 1968 na velitelském shromáždění a řečnil pateticky o tom, jak hrdinná Sovětská armáda, pamětlivá svých zásluh o osvobození Československa před dvaceti lety, spěchala vyhovět žádosti československé vlády o pomoc proti kontrarevoluci, která chtěla svrhnout socialismus. Shromáždění začalo nesouhlasně hlučet. Ani mně se tyto prolhané žvásty nechtělo poslouchat. Vstal jsem a položil mu ruský otázku: „Jak dlouho jste v Československé socialistické republice, soudruhu generále?“

„Uže pačti tri měsja.“

„Můžete mi říci, jestli jste tady za tu dobu někde narazil na nějakou kontrarevoluci? Na lidi, kteří by chtěli svrhnout socialistickou vládu a nastolit kapitalismus?“ Chvilí váhal a pak řekl: „Lidé jsou tu zjevně nakaženi antisovětsismem.“

„To není žádná kontrarevoluce, to je odpor proti násilnému vpádu vojsk, která sem nikdo nezval a která nás okupují proti naší vůli.“

KAREL RICHTER
Dokončení v příštím čísle

Obrázky z Užoku

Vesnice Užok, po níž je pojmenován jeden z pěti průsmyků ve východních Karpatech, leží v severní části okresu Velký Berezňý, na rozhraní povodí dvou moří – Baltského a Černého. Užok se nachází na dosah ruky, ve vzdálenosti pouhých 35 km od nejvýchodnější části Slovenska. Má charakter horské vesnice; období jeho vzniku spadá do 16. století. V obci stojí dřevěný kostelíček sv. Michala z r. 1745 – nádherná ukáзка podkarpatského lidového umění. V 19. století byla přes Užocký průsmyk (889 m), spojující údolí Dněstru s údolím Uhu, vybudována silnice. Později, v r. 1905, byla uvedena do provozu železniční trať z Velkého Berezňého směrem na Sambor v Haliči. I když měla lokální charakter, hrála důležitou roli v strategických plánech rakousko-uherského generálního štábu. Vzdušná vzdálenost z nejbližší vesnice Volosianky na Užocký průsmyk je 7 km, po železnici 19 km. Trať překonává značný výškový rozdíl, vede šesti tunely a několika viadukty a mosty. Hned první viadukt za tunelem u Volosianky, klenoucí se šesti oblouky přes údolí, patří k nejdelším na Podkarpatsku. Bližší popis dráhy jsme uvedli před časem v článku o okresním městě Velký Berezňý.

Užok byl od konce 19. století znám také svými lázněmi. Výhodná poloha lázní, chráněných od severu pohraničním horským hřebenem, nádherné jehličnaté lesy, částečně prostoupené bukovým pralesem, přilákaly každoročně až 5000 návštěvníků. Nacházelo se zde pět léčebných pramenů, které vydaly za den 100 hl železito-sírnaté vody. Prameny byly vhodné k léčení reumatismu, nemocí ženských a žaludečních. Lázně měly dva hotely a dva lázeňské pavilony. Poskytovaly denně 200 koupelí, masáže, švédskou gymnastiku, léčbu pitnou železitou vodou. Sezona trvala od 25. května do 15. září. Koupelny měly 28 van, k dispozici bylo 60 pokojů. Lázeňskými lékaři byli dr. B. Brujman a dr. S. Klein, zdravotní službu řídil MUDr. O. Novák. Zvláštní péče byla věnována slabým a chudokrevním dětem. K lázním patřil park se stoletými stromy, stezkami, tenisové hřiště a kašna s vodotryskem,

kde svalnatý Herkules napřahoval svůj kyj na tříhlavou saň.

Užocký průsmyk byl v počátečním období 1. světové války dějištěm válečných událostí. Jak uvádí vojenský historik I. Honl, k prvním bojům došlo v září a počátkem října 1914 při ústupu rakousko-uherských armád z východní Haliče za řeku San. Západní ruská kolona se 24. září zmocnila Užockého průsmyku a zatlačila obránce až k vesnici Stavné, vzdálené 20 km. Vídeň urychleně povolala na ohrožený úsek posily, kterým se podařilo dobýt Užocký průsmyk 5. října. Rakousko-uherské síly byly na celém úseku fronty nově organizovány a nejprve jako armádní skupina, později jako VII. armáda podřízeny generálu jízdy Pflanzler-Baltinovi. Rakouská ofenzíva přes hlavní hřeben Karpat způsobila Rusům vážnou krizi, jež byla zažehnána teprve jejich úspěšnými protiútoky. 17. listopadu Rusové znovu stanuli v Užockém průsmyku, 6. prosince obsadili Toruň u Volového a po delších bojích vytvořili na jižním svahu hřebene Karpat souvislou bitevní linii na čáře Kostrina-Podplazí-Volovec-Lazy. Boje, vedené do té doby jen podél komunikací přes hlavní karpatské přechody, tím nabyly pozičního rázu. Nadcházející zima s mrazy až -28 st. C si nemilosrdně vybírala krutou daň v podobě životů tisíců vojáků na obou stranách. Na přelomu let 1914-1915 byl Užocký průsmyk hlavním ohniskem bojů a několikrát byl ovládnut vojsky jedné nebo druhé strany. V polovině ledna 1915 byla do prostoru mezi Užokem a Pantyrem přesunuta říšskoněmecká jižní armáda vedená generálem pěchoty Linsingenem a na jejím levém křídle v Užockém průsmyku utvořena rakousko-uherská skupina polního podmaršálka Szurmaya. U německé jižní armády začaly boje útoky na dominující ruská postavení – kóta 794 Tatarka u Podplazí, trig. 803 Kliva u Volového a masiv Menčulu (kóta 1346) u Toruně. Již 27. ledna bylo dosaženo pohraničního pásma; skupina Szurmajova dobyla Užocký průsmyk 26. ledna. Houževnatý odpor ruských vojsk generála Brusilova a zimní počasí brzy podlomily bojovou schopnost útočících divizí, takže za daných

Voják zasažený nepřátelskou kulkou padá k zemi a umírá

okolností nebylo možno počítat s vyproštěním rakouské pevnosti v Přemyšlu nebo s jiným pronikavějším úspěchem. Teprve prolomení pozic německých a rakousko-uherských vojsk u Tarnóva-Gorlic v květnu 1915 vedl k ústupu ruských vojsk a k vyklizení značné části Haliče. Válečný ryk na Užockém průsmyku nadlouho utichl.

Ve zkázonosné vichřici byl nadobro zničen celý areál lázní v Užoku, zůstala zachována jen kašna s Herkulovou sochou. V celém okolí, po obou stranách Užockého průsmyku, zůstaly zákopy, kryty, drátěné překážky, které většinou již podlely zubu času. Zbyly také desítky většinou provizorně zřízených válečných hřbitovů. Tito němí svědkové světové válečné katastrofy působí na návštěvníka i po uplynutí celého století od bojové vřavy opravdu silným dojmem...

Přišel konec 1. světové války a s ním i rozpad Rakousko-Uherské monarchie a vznik československého státu. V rámci demarkační linie, která provizorně vymezila východní hranice Slovenska, obsadily čs. jednotky v lednu 1919 železniční trať Užhorod-Užocký průsmyk. O několik měsíců později se Podkarpatská Rus stala součástí Československé republiky. I pro Užok nastalo nové období.

Přijetím zákona o zrušení kobliny a rokoviny (povinnost poskytování zemědělských naturálií, sena a dříví církví a práce na církevních půdách), který vešel v platnost v r. 1920, jsou rolníci osvobozeni od povinných dávek. V r. 1924 je ukončena oprava poškozených mostů a tunelů na úseku Volosianka - Užocký průsmyk a obnoven provoz na celé trati do Polska. Péčí státu byla v Užoku založena rusínská obecná škola, na které v průběhu 30. let vedli vyučování učitelé S. Čajkovský, A. Kondrat, Š. Šoltézová, Z. Jakubovičová a J. Čajkovská. V obci působila i česká jednotřídka pod vedením J. Fišery.

Foto archivy

Vojenský hřbitov s památníkem, postaveným v r. 1934 v období první Československé republiky

Užok měl počátkem 30. let 20. stol. kolem 1200 obyvatel, z toho přibližně 1000 Rusínů, 70 Čechů a Slováků a stejný počet Židů. Skutečností je, že obec nepatřila k nejbohatším na Verchovině a nebyly zde ani podmínky pro rozvoj průmyslu. Převážná část obyvatel se živila prací v lese, rozvíjel se zde v menší míře i chov koní a dobytka, v obci pracovali dva kováři. V Užoku měla sídlo správa státních lesů, pila, byly tu dva hostince a několik obchodů se smíšeným zbožím. V r. 1930 byla na nádraží ČSD u čs.-polských hranic vybudována nová budova celního úřadu, v r. 1931 menší kasárna pro příslušníky finanční stráže.

Co však zde, v západní části podkarpatské Verchoviny, především chytalo návštěvníka za srdce? Užok a celý Užocký kraj byly a stále jsou jedinečné! Tehdy, stejně jako dnes, mají v sobě magické kouzlo hor, dřevěných kostelíků, válečných hřbitovů, kulturního bohatství a přívětivých lidí. Navíc je v okolí Užockého průsmyku v zimním období výborný terén pro lyžaře. Není se co divit, že stále více návštěvníků přicházelo poznávat přírodní krásy a historické zajímavosti Užocka nebo sem jezdilo za lyžařským sportem. Jistě tomu napomohly i aktivity českých i místních podnikatelů. Ve druhé polovině dvacátých let hoteliér J. Jirásko uvádí do provozu hotel „Tajga“ v blízké Volosiance a přímo v Užockém průsmyku bufet s občerstvením pro turisty s názvem „Bouda na Sibiři“. Podnikatel J. Akersmann z Užhorodu staví v letech 1933-34 v Užockém průsmyku dřevěný hotel „Sport“ s 18 pokoji s možností ubytování pro 60 návštěvníků.

Užocký průsmyk byl ve 30. letech – přesněji v pátek 28. září 1934 – dějištěm významné slavnosti. K uctění 20. výročí založení čs. vojsk v zahraničí a obsazení karpatských průsmyků ruskými vojsky se zde v tento den konala pietní slavnost vysvěcení válečného hřbitova a odhalení mohyly padlým vojínům v Užockém průsmyku. Události se zúčastnili zemský prezident A. Rozsypal, zemský velitel četnictva plk. Ševčovič, velitel 36. pěšího pluku plk. Pavlík, okresní hejtman z Velkého Berezného K. Hořejš, zástupce užhorodského magistrátu P. Sova, obyvatel z Užoku a širokého okolí. Hřbitov byl pěkně upraven péčí jeho stálých udržovatelů, členů četnické stanice a finanční stráže na Užoku. Uprostřed areálu byl vztyčen jehlan z pískovcových kvádrů, který nesl nápis ve třech jazycích: českém, ruském a maďarském. Hřbitov byl upraven do nové podoby na jaře 1934 z podnětu zemského prezidenta A. Rozsypala. Slavnost byla zahájena polní mší, kterou sloužil major duchovní služby Koutný za asistence dvou kněží. Ruský pěvecký spolek Bojan doprovázel bohoslužbu krásnými zpěvy. „Stůj noho, posvátná místa jsou, kamkoliv kráčáš“, připomněl ve svém proslovu vstupní verš Kollárovovy básně „Slávy dcera“ major Koutný. Mnoha přítomným se leskly slzy v očích. Následovala ruská panychida, kterou vedl o. Ilesko s pěveckým spolkem Bojan. Poté užhorodský advokát dr. O. Benda, který byl sám účastníkem bojů o Užocký průsmyk v r. 1914, podal přítomným podrobný popis těchto bojů. Pietní slavnost byla ukončena projevem senátora Curkanoviče. Na pomník položili věnce Republikánská strana, gen. Prchala v zastoupení, město Užhorod, ruští emigranti a sdružení maďarských novinářů.

Pasáci koní a dobytka. V horní pravé části snímku je hotel „Sport“

Kantýna „Bouda na Sibiři“ v Užockém průsmyku. V popředí majitel J. Jirásko (s kloboukem v ruce)

Lyžaři na kopci nad Užockým průsmykem. Na pohledu je detailnější záběr na hotel „Sport“

***

V r. 2014 si připomeneme 100. výročí vypuknutí 1. světové války, v jejíž úvodní části probíhaly v Karpatech těžké boje. V okolí Užoku vyhasly tisíce životů vojáků a důstojníků. Všichni padlí na užockém hřbitově, mezi nimi nepochybně i Češi a Slováci, si zaslouží naši úctu a tiché rozjímání... Přimlouval bych se,

aby na památný jehlan, který stojí v průsmyku od r. 1934 dodnes, byla umístěna tabulka s pietním nápisem také v češtině. Tím spíš, že už tam jednou instalována byla. Snad by se této myšlenky mohla chopit Čs. obec legionářská a dohodnout se na tom s místními úřady v Užhorodu.

VLADIMÍR KUŠTEK

Národní obrození Rusínů a problém Zemského divadla

V době první Československé republiky prožívali Rusíni druhé národní obrození. První, odehrávající se v šedesátých letech 19. století, nebylo jak známo dokončeno v důsledku tvrdé politiky maďarizace uherské vlády po rakousko-maďarském vyrovnání z r.1867. Probouzení Rusínů ke kulturní činnosti, anebo lépe řečeno jejich vzkríšení, nastoupilo teprve po rozpadu Rakousko-Uherska a začlenění Podkarpatské Rusi do demokratického Československa v r. 1919.

Avšak ztracený čas, poválečný rozvrat, absence početné majetné střední vrstvy, která by podporovala tento proces, způsobila situaci horší, než jakou měli Češi a Slováci v době jejich národního obrození v 19. století. Tehdejší stav ztěžovala rozpolcenost rusínské společnosti, způsobená příchodem ruských a ukrajinských emigrantů na Podkarpatskou Rus; ti byli po politické a kulturní stránce velmi zkušenější a aktivnější, v mnoha případech až agresivní. Emigranti nejen ovlivňovali, ale často přímo určovali charakter a činnost podkarpatských kulturních spolků, politických stran, rozdělili školy na ruské a ukrajinské, vyvolávali nacionalistické vášně. Ve své zprávě Prezidiu ministerské rady 7. listopadu 1922 upozorňoval viceguvernér P. Ehrenfeld, že působení cizinců – Ukrajinců a Rusů – v regionu je škodlivé. Podle jeho slov emigranti po příchodu na Podkarpatskou Rus ihned zahajují politickou činnost ve smyslu prosazování ukrajinské nebo ruské nacionalistické ideje. Tím se stávají destruktivním prvkem pro kulturně a politicky nezralou rusínskou společnost. Z hlediska státních zájmů, zdůrazňoval Ehrenfeld, je nevhodné usazovat emigranty na území Podkarpatské Rusi. Lepší by bylo ponechat je v českých zemích. Vláda však na varování viceguvernera nereagovala.

U všech národů střední Evropy mělo pro probouzení národního uvědomění a pro šíření vzdělání do nejširších lidových vrstev velký význam divadlo. Na tuto cestu nastoupili také Rusíni. Velký přítel Rusínů, český historik František Gabriel, v té době inspektor školního referátu v Užhorodě, o tomto dění v rusínské společnosti napsal: „Uvolněná síla národní existence Rusínů, osvobozená od svírajícího útisku maďarizace, rychlými kroky snaží se dohonit vše, co zde bylo v průběhu minulých let nepříznivými dobytými zanedbáno, na všech stranách rozvíjí se neobyčejně osvětový ruch a všechny složky zdravého kořene národního derou se k uplatnění. Je pochopitelné, že i zde zařazuje se do buditebské a obrozovací práce také divadlo, které je obdařeno mocnou působivostí na nejširší lidové vrstvy.“ Do tohoto procesu se nejrychleji zapojili ukrajinišší emigranti. V srpnu r. 1920 byl v Užhorodě založen hudební divadelní spolek ukrajinských emigrantů *Kobzar*. Ruská konkurence založila hudební společnost *Bojan* (*Muzykalno-dramatičeskoje občestvo Bojan*).

Už 1. ledna 1921 založila společnost *Kobzar* v Užhorodu první profesionální divadlo na Podkarpatské Rusi *Ruskij teatr*, ve kterém

Foto archiv

Současná budova divadla v Užhorodě

však hráli výlučně ukrajinišší herci – emigranti z Haliče a východní Ukrajiny. Příznačný byl název divadla, zvolený ukrajinskou kulturně vzdělávací společností Prosvita. Společnost se snažila uplatňovat na Podkarpatské Rusi zkušenosti z činnosti Prosvity v Haliči v době Rakousko-Uherska, zakládala čítárny, ochotnické kroužky. Ve svých začátcích postupovalo ukrajinské vedení Prosvity opatrně. Nepoužívalo ani pojmy *Ukrajinec*, *ukrajinský*, které byly cizí místnímu obyvatelstvu, operovalo s pojmoslovím *rus'kij*, *Rusín*, *rusínský*, *Rus'*. Divadlo *Ruskij teatr*, v jehož repertoáru byly výlučně sentimentální hry ukrajinských autorů, se stalo významným střediskem propagandy ukrajinské kultury a ukrajinské národní identity na Podkarpatské Rusi. V divadle působili významní ukrajinišší herci a režiséři Mikola Sadovský (1921–1923), Olexandr Zaharov (1923–1925) aj. *Ruskij teatr* se těšil velké přízni úřadů a na jeho činnost byly vynaloženy značné částky peněz ve formě dotací. Osobně prezident republiky poskytl divadlu 250 000 Kč. Divadelní představení na venkově měla slušnou uměleckou úroveň, byla také hojně navštěvována. Smetanova Prodaná nevěsta v ukrajiništině dožila se 50 repríz. Avšak vedení divadla a společnosti Prosvita v čele s A. Voľšinem velmi špatně hospodařilo s dotacemi. Když se v době hospodářské krize od r. 1928 dotace začaly zmenšovat, divadlo *Ruskij teatr* se dostalo do dluhů a nedokázalo se z nich vymanit. Dluhy, které po divadlu zůstaly, byly tak velké, že rozvrátily veškeré finanční hospodářství Prosvity.

Zároveň charakter repertoáru tohoto divadla, jeho až agresivní propagace ukrajiništví vzbuzovala nevoli u příznivců rusínsko-rusofilské společnosti Alexandra Duchnoviče. Přitom vedení divadla se nesnažilo vychovat si z místního obyvatelstva herečky a režiséřský dorost, fakticky ignorovalo místní inteligenci. V důsledku toho po rozpadnutí divadla *Ruskij teatr* zůstala veškerá práce pro obnovení divadelnictví na Podkarpatské Rusi opět na bedrech několika

uvědomělých rusínských učitelů a hrstky nadšených ochotníků.

Koncem 20. a začátkem 30. let společnost Prosvita, strany a skupiny ukrajinské orientace se radikalizovaly nacionalisticko-iredentistickým směrem, tzv. ruské zase úzce spolupracovaly s maďarskou a polskou diplomacií a s jejich podporou aktivizovaly svou faktický protistátní činnost. V této situaci čs. úřady začaly aktivně podporovat rusínský směr jako jediný pročeskoslovenský.

Po r. 1930 začala diskuse o organizaci skutečně domácího, podkarpatorusínské divadelnictví. Muselo se však začít od základů. Zatímco podkarpatská Maďaři měli svou vlastní stárou, dobře fungující divadelní společnost, a zatímco také české ochotnické spolky v podkarpatských městech měly kvalitní dramatické talenty, pro uvádění rusínských představení dobří herce prostě nebyli. Tento nedostatek se rozhodly odstranit za pomoci čs. úřadů spolky a organizace rusínské směru. K tomu účelu bylo uspořádáno několik kursů, které měly vychovat domácí, rusínské herce a za příspěví Zemského výboru pro zemi Podkarpatoruskou byla r. 1934 zřízena zvláštní zemská dramatická škola. Program této školy zahrnoval přednášky o režii, mimice, deklamaci, o lčení, přednášely se dějiny divadelnictví a dramatické literatury, nauka o jazyce, studovaly se divadelní hry. Na rozdíl od bývalého Ruského teatru propagovalo vedení kursu nestrannost, závěrečné výstupy byly jak ukrajinské, tak velkoruské, anebo – a to nejčastěji – rusínské. Mezi učiteli bylo několik bývalých členů Moskevského uměleckého divadla (MCHAT); v posledním šestiměsíčním kursu v zimě r. 1935/1936 se vedení ujal režisér Divadla na Vinohradech v Praze F. Hlavaty. Český režisér ve své zprávě psal: „Žáci pracovali v kursech s neobyčejnou láskou a přílí, jsouce si vědomi nadějí, které do nich rusínská veřejnost skládala.

Kapela Divokej Bill na Pokarpatské Rusi a v Banátu

Česká poprocková Kapela Divokej Bill slaví patnácté výročí vzniku. K narozeninám (jak sami kluci říkají, už nejsou pod zákonem) si nadělila nové album a turné, obojí ve znamení patnáctky. Deska se jmenuje prostě „15“ a turné obsáhlo patnáct koncertů na patnácti místech.

Sem tam zavítá skupina i do ciziny. Vloni třeba na Podkarpatskou Rus a do Banátu.

Kde jste se vzali na Podkarpatské Rusi?

Naše cesta do Užhorodu proběhla přes kamařáda našeho basisty, ředitele pivovaru v Jihlavě. Pivovar má s tamním krajem jakousi družbu a samozřejmě se snaží dostat tam i svoje pivo. Nabídku, abychom se zúčastnili jedné z jeho výprav, jsme přijali hned. Řekli jsme si, že jsme tam v životě nebyli a poznáme zase něco jiného, zcela jiný kraj.

A je to opravdu zcela odlišný kraj?

Je. Ale lidi jsou tam zlatí! Velice přátelští, otevření. Navíc je tam všude hodně vodky, ale oni ji mají pětadvacetí, třicetiprocentní, takže chápeme, že vypijí třeba lahev denně. Jsou tam velké rozdíly mezi bohatými a chudými. Vedle sebe vidíte výstavný, obrovský barák se super auty a domeček, kde v podstatě nemají ani záchod. Ale jak jsme řekli: lidé jsou tam příjemní. A taky tam je spousta krásných holek!

Hráli jste tam?

Ano, odehráli jsme jeden koncert na náměstí v rámci jakýchsi dnů česko-ukrajinského přátelství.

A navštívili jste i Koločavu.

Koločava je z Užhorodu kousek, asi osmdesát kilometrů, tak jsme si tam odskočili na výlet. Prošli jsme si místa spojená s Československem, navštívili jsme českou školu, muzeum Ivana Olbrachta, viděli jsme pár pomníčků. A hezky nás tam pohostili.

Takže památky na někdejší Československo tam stále jsou?

Jsou a některé i přibývají. Těhle cesty se s námi zúčastnil i vnuk Jaroslava Haška, který u řeky Už odhalil Švejkův pomník. Tedy... pomník... jde o sošku na lávce přes řeku, prý je to nejmenší Švejkova socha na světě. A celé město to ohromně slavilo. Měli jsme pocit, že by se tamní

Divokej Bill na turné na Podkarpatské Rusi

docela rádi odtrhli od Ukrajiny a třeba se zase stali součástí Československa. V tom kraji stále mluví polovina lidí česky. Ale to je asi všude: ať jsi kdekoliv, všude lidi na něco nadávají.

A vystoupili jste i v rumunském Banátu...

Některí z nás do Banátu jezdí pravidelně jako turisté. Zjistili jsme, že se tam každoročně koná hudební festival, třeba rok před námi tam hrála kapela Mig-21. Tuhle akci pořádají kluci z Česka, přijeli za námi na chalupu, poslechli si nás a byli nadšeni. Tak jsme domluvili vystoupení v Banátu. Tenhle festival každoročně roste, začínal jako akce pro sto lidí, když jsme tam hráli my, přijelo z Česka sedm autobusů. A letos byl ještě větší, vystoupili tu například slavní Blue Effect, Wohnout, Vlasta Redl, Už jsme doma a další věhlasné kapely, zpěváci či písničkáři. Ta akce proběhla před pár dny, koncem srpna. Mimochodem – v Banátu jsme se seznámili s karlovarskou kapelou Liwid, která nám dělala předskokana na turné k patnáctinám.

Asi jste tam hráli hlavně pro ty „starobylé“ Čechy, kteří tam žijí.

Jistě (ale nejen pro ně, taky pro Rumuny a návštěvníky z Česka). Hráli jsme ve vesnici Eibenthal (neboli Tisové Údolí), to jedna asi ze sedmi obcí, kde žijí Češi, v Eibentalu jich je přes tři stovky. Před dvěma sty lety sem přišli těžít dříví,

a už tu zůstali. Bylo to skvělé vystoupení, pářada, podobná atmosféra jako na té Podkarpatské Rusi, o které jsme mluvili před chvílí. Kravky, slepice, nádherná krajina, krásné selky... Fakt bezvadné. Jsme dohodnuti, že za tři roky tam zase pojedeme hrát.

Měli jste čas i prozkoumat okolí oněch českých vesnic?

Měli, zapůsobil na nás například výlet do tamních jeskyní. U nás jsou jeskyně s cestičkami, osvětlené, je jasné, kudy chodit. Tam ne; turisté zvyklí například na Koněpruské jeskyně by si tady polámali nohy. Jdeš s baterkou, na cestu vidíš málo, a najednou bum ho, krápník! Nádherný! Můžeš si šáhnout. Ne jako u nás, kde ho vidíš z dvaceti metrů. Taky tu je pár krápníků poničených, ale dost neponičených, krásný pohled. A tuhle jeskyně člověk projde – a vpluje rovnou do Dunaje. Nádherna!

TOMÁŠ PILÁT

Portrét kapely

Z NAŠÍ POŠTY

PODKARPATSKÁ RUS NA WEBU

Zakoupil a také jsem dostal darem několik výtisků časopisu Podkarpatská Rus. Bylo by prosím možné získat starší čísla v digitální podobě? Případně je umístit na váš web? Jistě by to mnoho lidí uvítalo. Je tam množství zajímavých a poučných článků. Umístěním na web by se staly přístupné všem. Jsem knihovníkem v České genealogické a heraldické a společnosti v Praze, kde několik výtisků máme uložených. Lidé se občas na časopis ptají, a jistě by také

uvítali možnost studia dalších čísel, pokud bych je vytiskl.

Daniel Lang, knihovník a člen výboru ČGHSP (www.genealogie.cz)

Děkujeme panu Langovi i ostatním, kteří se ptají na časopis, za zájem i za podnět. Na webových stránkách máme v archivu uložena čísla časopisu Podkarpatská Rus od r. 2006, starší čísla tam zatím uložena nejsou; pokusíme se to v blízké době napravit.

JEŠTĚ O TICHÉ ULICI

V posledním čísle PR, č. 2/2013, se dotazuje pan ing. Tomáš Kadlec, kde je v Užhorodě dům v ul. Tichá č. 3. Tento dům se dá nalézt velmi dobře na Google maps, jenom je třeba dát pozor na to, jak se ulice píše – v jedné části je tam ukrajinsky Tixa Bul., další její část je hloupý anglický přepis „Tukha St.“. Ulice je kousek severně od centra u hřbitova. Do Užhorodu zase pojedou, kdybych měl čas, tak dům nafotím.

Jan Všeticka, Ostrava

Národní obrození Rusínů a problém Zemského divadla

Dokončení ze str. 6

Svědomitě se připravovali na své budoucí povolání a správa kursu se postarala, aby několika zkouškami vybrala z nich pouze ty, kteří jeví skutečné nadání pro dramatické umění. Veřejnost se mohla o pokrocích kursistů přesvědčovat občas na divadelních představeních, která byla pořádána jako závěrečné ukázky výsledků práce ve škole.“ V lednu a únoru r. 1936 byla s úspěchem uvedena hra bratří Mrštíků „Maryša“, hra Stroupežnického „Naši furianté“ v překladu do rusínského jazyka a ruská komedie V. Katajeva „Kvadratura kruhu“. Tímto bylo kursovni studium přípravy domácích rusínských herců ukončeno. V březnu r. 1936 bylo v Užhorodě ustaveno zvláštní družstvo, jehož úkolem bylo vybudování skutečně prvního rusínského Zemského divadla. Čestným předsedou tohoto družstva byl zvolen guvernér K. Hrabar, úřadujícím předsedou přednosta školského referátu dr. V. Klíma, místopředsedou ředitel učitelského ústavu A. Vološin.

Vývoj souboru pokračoval velmi rychle. Ve dnech 1.–3. dubna r. 1936 soubor Zemského divadla předvedl své herecké umění v divadle

Na Vinohradech v Praze v rusínských verzích „Maryši“ a „Našich furiantů“. Byla to významná zkouška, a v ní obstálo rusínské herectví dobře, dobylo si přízně pražského publika a jeho potlesku. „Potlesk byl upřímný a kritika nadšená,“ – psal v recenzi velký přítel Rusínů A. Hartl. „Maryša Pilcerové – to byl výrazný, osobitý typ, to byla skutečná herecká tvorba. A Pilcerova nebyla ojedinelá, byl tu také Biďak, jenž v „Našich furiantech“ ukázal schopnost vrouceného jevištního lyrismu vedle ostré charakterizační schopnosti realistní. Angažování Pilcerové v Národním divadle svědčí, že herecké umění podkarpatorusínských bylo oceněno odbornými kruhy značně vysoko. A ještě jedna věc zasluhovala chvály a povšimnutí: kázeň celku. Tu hrají všichni, mezi rusínskými herci nejsou neúčastnění statisté a osobiví protagonisté, mají ve svém celku potřebu souhry, jsou cele účastní. V tom z nich mluví jejich herecké mládí, dobrá škola. Pražskému publiku představil herecký soubor guvernér Hrabar úvodním slovem, v němž představil také dobře guvernéra. Představil jej místním jazykem, jemuž Praha dobře rozuměla, stejně jako hercům, u nichž byla chválena i jejich dobrá výslovnost.“

Soubor Zemského divadla sklídil hodně potlesků a chvály, přežil Mnichov, pád Československé republiky a obsazení Podkarpatské Rusi maďarským vojskem v r. 1939. Význam

jeho činnosti pro formování svébytného rusínského národa pochopili také maďarští regenti-komisaři, zvláště M. Kozma. Požadovali však, aby repertoár souboru byl ryze rusínský. Tečku za činností svébytného rusínského divadla udělalo až „osvobození“ Podkarpatské Rusi Rudou armádou, jež Rusínům svobodu nepřineslo. V září r. 1945 byla v Užhorodu zahájena činnost ukrajinského hudebně dramatického divadla, do souboru byli začleněni také někteří herci z bývalého Zemského divadla. Avšak rusínské hry už se nehrály, podle sovětských teoretiků rusínský národ neexistoval. Situace se nezměnila ani po rozpadu SSSR a vzniku nezávislé Ukrajiny. Začátkem 90. let 20. stol. jsem měl rozhovor s poslední tehdy žijící herečkou Zemského divadla, posléze, v sovětském období, zasloužilou umělkyní SSSR Marií Sočkou. Ptal jsem se jí, jaká je situace v Zakarpatském divadle. Smutně mávla rukou, a řekla: „Jaké pak „zakarpatské divadlo“, tam už není jediný herec původem z Podkarpatska, všichni jsou z východní Ukrajiny nebo z Haliče, nemají žádný zájem o naši kulturu, neznají jazyk, obyčej, nic.“ Dodám jen, že herečka Marie Sočka, sestřenice mého otce, byla za první republiky aktivní členkou ukrajinského hnutí. Ukrajinská skutečnost jí však zbavila jakýchkoliv iluzí. Smutný konec rusínského divadelnictví na Podkarpatsku...

IVAN POP

KRÁTCE ODEŠAD

Rudolf Hůlka: Jasiňa–Lazeščina, kostel sv. Petra a Pavla, počátek 20. let

ce se symbolicky koná na hraničním rozhraní Ukrajiny, Slovenska a Polska. Zúčastnili se jí studenti rusínské školy. Skupinu vedl Valerij Padjak, jeden z iniciátorů a organizátorů pravidelných výstupů na vrchol hory. Účastníci absolvovali turistický i kulturní program; navštívili dřevěný kostelík (1777) ve vesnici Sol, prohlédli si zbytky obranného systému z 2. světové války (tzv. Arpádovu linii), vyfotografovali se u památného dubu, setkali se s přáteli ze Slovenska. Akce se účastnil i představitel rady vlády pro národnostní menšiny Slovenské republiky László Nagy.

* **Obec Rusín** leží nedaleko Slezských Rudoltic na okraji Osoblažského výběžku, blízko hranic s Polskem. (Na název nás upozornil náš čtenář a příznivec Josef Furch.) Pravděpodobně nemá nic společného s Rusíny a rusínskou národností, ale kdo ví... Rozhodně to zní zajímavě. První zmínka o obci Rusín v historických dokumentech je z roku 1262 v závěti Voka z Rožmberka, syna zakladatele rodu Vítka III. Ten dal ves do zástavy jistému Bořutovi. Obec prošla bouřlivou historií, dotkl se jí odsun sudetských Němců, po válce sem v rámci dosídlení přišli i volyňští Češi. Byli mezi nimi příslušníci 1. čs. armádního sboru, kteří se v jeho řadách zapojili do osvobozování Československa. Někteří z nich možná i Rusín. Takže jim třeba název obce zněl velmi povědomě... Ostatně, jak jsem o tom v našem časopise několikrát psal, na severní Moravě, konkrétně na Krnovsku, kde leží i obec Rusín, Rusíni skutečně žijí.

ap

* **Fotografie z Podkarpatské Rusi** z 20. let minulého století, které vytvořil český úředník Rudolf Hůlka, připravuje k vydání Slovanská knihovna pod názvem Zmizelý svět Podkarpatské Rusi ve fotografiích Rudolfa Hůlky. O významném edičním projektu pracovníků knihovny jsme informovali v minulém

čísle, nyní přinášíme další snímky; Hůlkovy fotografie vyjdou knižně vůbec poprvé.

* **Výstup na Kreminec** podnikli mladí Rusíni z Podkarpatské Rusi už po šesté, letos ve dnech 27. – 28. července. Ve výšce 1221 m nad mořem tu za krásného letního počasí proběhlo tradiční setkání nazvané „Kreminec-fest“. Ak-

Hrdinskí štyria podkarpatskí bratia

Dokončení z č. 2/2013

Cesta vojnovými bojiskami sa pre neho ešte neskončila. Nasledovala Volyň, kde uskutočnili nábor volyňských Čechov do formujúceho sa 1. čs. armádneho zboru v ZSSR. Potom absolvoval náročný výcvik vo Sviatošine pri Kyjeve. Po jeho ukončení ho zaradili v Proskurovedo 2. paradantnej brigády (skrátene – 2. parabrigáda). Tu sa stretol so svojim druhým bratom Michalom, o ktorom nevedel, že je v ZSSR. Aj jeho zaradili do 2. parabrigády, bola výborne vycvičená a disciplínou a bojovými skúsenosťami patrila k najlepším jednotkám v bojoch na Dukle, v SNP a v partizánskych potýčkach v horách.

Radostná chvíľa prišla, keď spojári brigády zachytili: na Slovensku vypuklo Slovenské národné povstanie. Jej príslušníci žiadali, aby ich urýchlene vysadili na povstalecké územie na pomoc Povstaniu. Ale sovietske velenie rozhodlo pomôcť Slovensku cez Karpaty, najprv v Duklianskom priesmyku a neskôr sa mali spojiť s povstalcami na Slovensku. Museli odovzdať padáky a pešo pochodovať na Duklu – za 48 hodín prekonalí 128 km. Bolo to pre nich veľké sklamanie, lebo rátili s leteckým vysadením priamo do centra povstaleckých bojov. Michal bojoval v Duklianskom priesmyku a tu ho dva razy zranilo, druhé zranenie bolo veľmi ťažké. V nemocnici mu vybrali vyše 300 črepín a ešte asi toľko zostalo v jeho tele, zo sovietskych nemocníc sa vrátil až v roku 1947.

Po náročných, ale úspešných bojoch bolo rozhodnuté stiahnuť 2. parabrigádu z Karpát a sústrediť ju v poľskom Krosienku, odkiaľ sa mala letecky presunúť na Slovensko. Sem z Londýna, cez Moskvu do Krosienka priletel aj gen. R. Viest a mal odletieť ako veliteľ 1. čs. armády na Slovensko. Ivana Komárnického zaradili k jeho ochranke a 6. októbra 1944 odleteli na Slovensko. Cesta lietadlom bola nebezpečná, fašisti sa usilovali lietadlo zostreliť, ale pilot šikovne manévroval a šťastne prileteli na povstalecké letisko Tri Duby.

Počas SNP povstalcí hrdinsky bojovali na mnohých úsekoch. Ale nemecké vojská boli v presile a nedostatočné bolo aj zásobovanie

Brat Peter (vľavo) s priateľom V. Savkom

Brat Michal

Brat Fedor

Foto archiv

našich jednotiek municiou. Od polovice októbra 1944 vojenské velenie nedokázalo odolávať stále sa zosilňujúcemu tlaku nemeckých okupačných jednotiek a povstalecké územie sa zmenšovalo. Dvadsaťsiedmeho októbra 1944 hitlerovské jednotky obsadili Banskú Bystricu. Koncom októbra 1944 nariadil gen. R. Viest ústup do hôr a prechod na partizánsky spôsob boja, ktorý sa viedol až do úspešného oslobodenia celého Slovenska.

Hlavný partizánsky štáb sa rozhodol presunúť do Lomnistej doliny, cesta bola náročná a ustupujúci museli prekonať Chabenec, horu vysokú 1950 metrov. Ústupu do hôr sa zúčastnil aj Ivan Komárnický. Bolo ráno 10. novembra 1944, keď sa dlhá kolóna asi 700 ľudí vydala na trasu. Padal mokrý, ťažký sneh, svišťal vietor a prenikal až do kostí. Tuho mrzlo a na temene hory bol ešte silnejší mráz. Zúřila víchrica, nebolo vidieť ani na krok. Túto cestu nazvali „pochodom smrti“ – zo skál padali ľudia, kone a hynuli. Po vysokom snehu sa ťažko presúvalo. Ak niekto zastal, čoskoro zamrzol, jeden druhého museli postrkovať aj nasilu. Podvečer sa spúšťali do doliny a ak niekto spadol z kopca, tak ho zväčša už nenašli. Prenikavá bieloba snehu šľahala do očí a oslepovala. Ivan Komárnický znovu takmer oslepol.

Neskôr s ďalšími ustupujúcimi sa mu podarilo dostať do Krpáčova, kde sa ubytovali v bara-

koch antimónových baní. Tu si trochu oddýchli, vyliečili rany a zásobili sa potravinami. Ale 30. novembra 1944 nemecká hliadka tábor prepadla a tých, čo nestačili utiecť, nemeckí vojaci postrieľali. Jemu sa podarilo ujsť a zachrániť si život. Vo veľkom snehu, do ktorého sa ustavične zabáral, pomaly postupoval ponad Tále, Mýto pod Ďumbierom na Čertovicu. Dostal sa do Hornej Lehoty, kde sa o neho postaral miestny občan. Zabezpečil mu lieky na vyliečenie zra-ku, neskôr aj fotografa, ktorý urobil fotografie pre vyhotovenie falošných dokladov, vybavili ich miestni ilegálni pracovníci.

Po vojne Ivan Komárnický sa konečne stretol so svojimi dvomi bratmi. Po bratovi Petrovi, čo bojoval na sovietsko-fínskom fronte, akoby sa zľahla zem. Zvítal sa len s bratom Fedorom, ktorý v bojoch prišiel o nohu. Aj brata Michala vážne zranilo a v nemocnici mu vybrali vyše tristo črepín, po vyliečení slúžil na niekoľkých vojenských stavbách. Zomrel predčasne na následky vojenských útrap vo veku 55 rokov. Ivan Komárnický, ktorý zomrel v Kežmarku vo februári 2008, po vojne často spomínal a hovoril, že videl peklo v rôznych podobách. A toto rozprávanie zachytáva len nepatrnú časť toho, čo jemu a jeho trom bratom bolo súdené prežiť.

Mgr. MAGDALÉNA LAVRINCOVÁ

Z NAŠÍ POŠTY

PODNĚTY A POZNÁMKY

K článkům v posledních číslech PR přidávám malou noticku: V č. 1/2013 píšete o penziónu Četnická stanice v Koločavě, upozorňuji, že je vybudován v budově někdejšího státního notářství. V tomtěž čísle je též upozornění na knihu J. A. Bati Budujeme stát pro 40 mil. lidí (původní vydání r., 1937 – aktuálně reprint v Užhorodě). Kvůli této knize se na mne obrátil jeden dlouholetý člen brněnské odbočky SPPR, zda, kde a jak je možno tuto publikaci získat. Můžete-li mi poradit, budu rád. V č. 2/2013 hledá pan ing. Kadlec v Užhorodu ulici Tichou. Doporučil bych mu titul B. Lázňovský – Průvodce po ČR, díl 2, Slovensko a Podk. Rus (Orbis Praha, vyd. 1930, 1933, 1937), Kniha obsahuje plán města.

Josef Furch

K doporučení Průvodce po ČR se také připojujeme, stále v něm lze nalézt mnoho podnětů a zajímavých – i když často už „jen“ historických údajů, užitečných pro cesty na Podkarpátí. O reprint Bažovy knihy jakož i o jiné publikace vydávané užhorodským Klubem TGM je častý zájem i v Česku. Proto znovu uveřejňujeme webovou adresu Klubu i kontakt na předsedu této organizace a šéfredaktora publikací Ivana Latka. Na jejich webových stránkách, www.klubtgm.cz lze najít informace o vydávaných publikacích i dalších aktivitách. E-mailové kontakty: latkouzg@mail.ru, czech-uzhorod@list.ru

RODINA MALIKOVA Z LJUTY

Prosím o uveřejnění výzvy týkající se mého dědy Michala Malika (1909) a jeho sestry

Marie (1916), pocházející z obce Lyuta (Ljuta) v okr. Velký Bereznyj. 22. 5. 1922 tam umírá jejich otec Jan (Jánoš) Malík, manžel Poliny Malík (Laver) dle úmrtního listu. V obci by se měli narodit i jejich další sourozenci (Anna a Jurek). Jak jsem se dověděl od sestry mého dědy, jejich otec Jan měl jet do Ameriky. Zda odjel, nevím. Zajímalo by mě v jakém domku žili, pokud byly domy nějak číslované, tak přesná adresa, a odkud tam došli. Zajímalo by mě zda ještě v obci Lyuta někdo z rodu Maliku žije.

Michal Malík

UŽÍVÁME SI ČASOPIS

Na Podkarpatskou Rus se ráda vracím, moje maminka se narodila v r. 1926 v Jasine, dosud žije a tak si spolu váš časopis užíváme.

Lea Hejlková

Stopy Židů v Karpatech

Časopis Týden v čísle 32/2013 uveřejnil podnětnou stať **Tomáše Vlacha Tajemné stopy Židů v Karpatech** o osudech židovské komunity na Podkarpatské Rusi. Uveřejňujeme podstatné části tohoto textu.

Halič, Karpaty a Židé patřili nerozlučně k sobě. Dějiny s nimi zamíchaly nevýdaným způsobem. Po holocaustu se jich z milionu vrátilo na dnešní západ Ukrajiny jen několik tisíc.

„Každou sobotu se Mukačevo ponořilo do ticha. Všechny obchody byly zavřené, polovina chodců v ulicích měla na sobě černé kabáty a klobouky,“ vzpomíná Tylda Halpertová-Ackermannová na své mládí na Podkarpatské Rusi. Tehdy ještě žila v Československu. Byly to na dlouhou dobu poslední chvíle, kdy Židé mohli svobodně dýchat. Doma se mluvilo česky, otec pravidelně chodil do synagogy a každé ráno museli jako děti odříkat modlitbu.

Mukačevo patřilo v té době v Karpatech a Haliči k mnoha „štetlům,“ jak se říkalo malým městům se silnou židovskou populací (jidiš slovo pochází z jihoněmeckého Stadtle neboli městečko). Místní komunita měla svoji základní školu i gymnázium, mikve (rituální lázeň), ve městě fungovalo několik synagog. Židé vyznávali několik náboženských proudů, vesměs konzervativních. Výjimkou byl ředitel gymnázia Chairn Kugel, původem z Minsku, který propagoval sionismus a snažil se žáky připravovat na vystěhování do Palestiny.

Proti němu stáli většinoví chasidé: „Mukačevo je nový Jeruzalém, není třeba nikam odjíždět,“ hlásal tehdejší ideolog chasidismu rabín Spira s tím, že Židé tu budou ve spokojenosti žít ještě několik století. Svým způsobem měl štěstí, že krátce před druhou světovou válkou zemřel.

Po holocaustu nezajem

V březnu 1939 anektovalo Podkarpatskou Rus Maďarsko a úřady zakázaly Židům provozovat živnosti a důležité profese. Praxe nicméně nebyla alespoň zpočátku tak přísná jako na územích kontrolovaných Němci. Nebylo výjimkou, že řemeslník přepsal doklady na souseda a fungoval dále. „Pak ale museli mladí chlapi do pracovních táborů. Maďaři nebrali Židy do vojska, ale na práci,“ vzpomíná paní Tylda.

Podmínky tam byly otřesné, umíralo se na podvýživu, úrazy a nemoci. Smůlu mělo i přes dvacet tisíc židovských uprchlíků bez občanství, které maďarské úřady zakrátko vyvezly do Německa.

Režim Miklóse Horthyho podkarpatské Židy podle svědectví místních alespoň částečně chránil před Němci. „Konečné řešení“ přišlo až po nacistické okupaci Maďarska v březnu 1944. V Mukačevu četníci nahnali Židy do ghetta a po dvou týdnech putovali do lágrů. Paní Tylda strávila tři měsíce v Osvětimi a patří k málu šťastlivců, kteří vše přežili. Domů se vracela přes Náchod a Moravskou Ostravu.

Z Podkarpatské Rusi se stala sovětská Zakarpatská Ukrajina a paní Tylda prožila větší část života v Užhorodě, kde její sestra pracovala v komunistickém aparátu:

„Z koncentráků se vrátilo poměrně hodně lidí, v pětáctýřicátém ještě chodili do synagogy,“ vzpomíná. Sovětské úřady ale vzápětí

rozjely kampaň proti náboženství a Židé byli zvláště v hledáčku úřadů jako podezřelí živly, kterým je třeba zabránit, aby se mohli jakkoli organizovat.

Komunitou ale paradoxně nejvíce otrásla devadesátá léta, kdy Židé hromadně odjížděli do Izraele. „Snažíme se o obnovu tradic,“ říká Michael Galin z fondu Hesed Shpira. Nadace funguje hlavně díky americkým židovským sponzorům a kromě obnovy synagog se stará i o židovské seniory. Má přes tisíc klientů v 67 místech po celém Zakarpatí, ale jen pár z nich jsou lidé, kteří přežili holocaust.

Na ulici

Židovské komunity se dnes přesunuly do větších měst jako Užhorod, Mukačevo nebo Chust. Ještě před deseti lety bylo možné potkat Židy i v horských vesnicích, dnes už je připomínají jen opuštěné hřbitovy. Aby úplně nezchátraly, dává židovská obec nějaké peníze jednomu z majitelů domků v bezprostředním okolí, který je ochoten kosit trávu a základním způsobem se o hřbitov starat.

Víra přichází z východu

Nově opravená synagoga v Užhorodě slouží jako koncertní sál, nová modlitebna je v domku nedaleko centra. Rabína sem poslali z Izraele, mezi místními žádný není. Součástí komplexu je i jídelna s košer kuchyní, kde se vaří pro sociálně potřebné členy komunity. V praxi a zvláště o svátcích ale může přijít kdokoli z ulice.

„Tohle je šoulet: fazole, kroupy a maso. Všechno musí být čisté, potraviny vozí přes celou Ukrajinu až z Doněcka,“ říká kuchařka Marija Kozorová o obsahu hrnce, který usilov-

ně míchá na plotně. Ze synagogy znějí žalmy a asi deset místních čeká, až modlitba skončí a budou moci zasednout ke slavnostnímu obědu.

V Mukačevu se před několika měsíci usadily dvě mladé rodiny z východu Ukrajiny. Mají posílit náboženské povědomí a držet tradice v komunitě, která se postupně tenčí a stárne. Přes to všechno je na tom Zakarpatí ještě poměrně dobře, holocaust tu díky maďarské správě nebyl tak hrůzný jako na územích obsazených nacisty.

Příkladem je východní Halič, kdysi oblast s největší koncentrací židovského obyvatelstva v Evropě. Encyklopedie izraelského památníku Jad vašem eviduje v předválečných letech na území tehdy polské Haliče na 290 židovských komunit. Dnes se dají spočítat na prstech jedné ruky.

Bandera a Wiesenthal

S dotazem na Židy v Haliči zpravidla narazíte u místních na pokrčení ramen. Ve stotisícové Drohobyči je Alfred Schreyer (91) posledním, který všechno přežil a zůstal. Dnes ho vyhledávají dokumentaristé a je jakýmsi lokálním haličským fenoménem a hrdinou dokumentu Paula Rosdyho Poslední Žid z Drohobyče.

Město nedaleko hranic s Polskem, k němuž původně patřilo, po porážce v září 1939 obsadili Sověti. Židé, kteří se tenkrát stali obětí komunistických deportací na Sibiř, měli vlastně štěstí, protože po vypuknutí války následovalo něco mnohem horšího. „Přišli Němci a byli tu tři měsíce, pak přivedli své ukrajinské policisty a dali jim volnou ruku,“ říká místní pamětník Ivan Nikolajev.

Na dobytých územích Sovětského svazu nacisté a jejich pomocníci likvidovali Židy rovnou, jen část odváželi do vyhlazovacích táborů. Z přeživších se domů vrátil naprostý zlomek. V Drohobyči, který dříve prosperoval z těžby ropy a z rafinerií, tak po Židech zbyl smutný památník v podobě jedné z největších synagog v Evropě. Je opuštěná, na fasádě zakořenily břízky a pokroucená konstrukce uvnitř připomíná, že začátkem 20. století měla tehdy nová stavba na svou dobu unikátní technickou vymoženost – výtah.

Z Haliče pocházel i proslulý „lovec nacistů“ Simon Wiesenthal (působil v Rakousku, kde roku 2005 zemřel). Narodil se v roce 1908 v malebném městečku Bučáč, které bylo důležitým židovským centrem od 17. století, kdy se tu usadili uprchlíci před pogromy kozáckých hord ukrajinského povstalece Bohdana Chmelnického.

Nacisté v Haliči začali i s likvidací památek. Jako první padly za obět unikátní dřevěné synagogy, které se daly snadno spálit. V roce 1943 pak proměnili v ruiny židovský svatostánek Zlatá růže ve Lvově z roku 1580. Ruiny jsou na místě dodnes.

TOMÁŠ VLACH

Jaroslav Marvan, poštovní úředník v Užhorodě

Nežije už mezi námi moc pamětníků, kteří začínali své životní putování na Podkarpatské Rusi, a to ihned po světové válce. I když ještě někdo z nich zůstal mezi námi, stárá mu pochopitelně paměť neosvěžuje. Naštěstí je tu literatura, zvěčnělé záznamy životních osudů zajímavých veličin. Mnohého z nás patrně zaujme pár postřehů herce Jaroslava Marvana, jak o svém pobytu na Podkarpatsku píše v knize *Nejen o sobě*.

Začínal v Praze na poště v Jindřišské ulici, kde si ho záhy jeho kolegové oblíbili i proto, že jim nosil kuřivo, které se pašovalo z ciziny prostřednictvím zaměstnanců ČSD. Jednou mu vrchní asistent povídá: „Já bych s těmi vašimi schopnostmi tu už dávno nebyl – jedte do Užhorodu!“ „Ježíšmarjá, kde to je?“ Po kratším vysvětlování mu šéf řekl: „Podívejte se, tady máte 970 Kčs platu, tam je budete mít také a ještě 1500 korun diet, být na vašem místě, tak bych tam už byl dávno! Kromě toho byste se jako exponovaný úředník mohl po dvou letech vrátit do Prahy.“

Jasína, Mukačevo a další města na východě mladé republiky, to byla na počátku dvacátých let pro leckoho přímo zaslíbená země. A že tyto končiny byly považovány tenkrát za exotikum, táhlo to mladého Jaroslava vydat se

do světa. „Když budeš mít něco zajímavého, tak to napiš, vybízeli ho jeho známý z brněnských Lidových novin,“ „oobohatíme tím naše noviny!“

Marvanovy dojmy po vystoupení z vlaku na užhorodském nádraží byly velmi sklíčené. Píše: „Vyšel jsem před nádraží téměř uprostřed tmy, protože tam blikala na malém stoužaru jen žárovka, snad patnáctka, všude bylo strašlivého marastu a já v polobotkách!“ Pusto a prázdno, i ta patnáctka doblikala. Nakonec to dobře dopadlo. Do města ho zavezl řidič vojenské sanitky patřící místnímu slavnému šestatřicátému pěšímu pluku.

Marvan popisuje své pozvolné splynutí s prostředím ve městě. Navazoval známosti a jako poštovní úředník se brzy zařadil mezi místní honoraci. Sprátil se tu s jistým Rudolfem Pírkem, byl to Pražák, a sblížil je hlavně zájem o místní ochotnické divadlo. Hned první večer ho uvedl mezi společnost divadelních ochotníků skládající se z lidí různých profesí ze všech koutů republiky. Mnozí, jak později poznal, svou odbornost jen předstírali. V paměti mu utkvěl jistý dentista, který mu vytrhl docela zdravý zub.

Patřit mezi užhorodskou smetánku byl příjemný pocit. Poznal tu zakořeněné velké třídní rozlišování, u nás nevidané. I to byly stopy předchozích režimů a pohled na tyto propastné sociální rozdíly jistě formovaly pozdější Marvanovo levicové zaměření. Hojně byla rozšířená nechvalná pověst o malé oblíbenosti Čechů. Jistě se hodně přehánělo – nechuť k české menšině šířily hlavně místní nacionalistické kruhy, které se nemohly smířit s poválečným nastolením československého režimu. Jisté je, že chování některých českých skupin i jednotlivců, dávajících okázale najevo svou nadřazenost, k té počáteční neoblíbenosti přispívalo. Nesmí se též zapomínat, že do těchto východních částí posílala vláda také takové pracovníky, kteří něco provedli nebo neuměli pracovat, a kterých se ráda zbavovala. Byli mezi nimi i takoví, kteří se na místní chudíně dokonce přizívovali. V tom neměl ani náš Jaroslav svědomí čisté. Jak sám přiznává: „Byl jsem mladý kluk a připadá mi, že mám všechno, nač jsem si jen pomyslel... Hrál jsem si zkrátka na pána. Občas jsme přišli do styku s mnoha usedlíky, též s obyvateli vzdálených obcí, kteří přicházeli na trh, aby si prodejem svých výrobků opatřili nějakou tu korunu. Vrchnostenské postoje některých Čechů jim

Jaroslav Marvan s Františkem Filipovským

musely být solí v očích, což jsme poznali z jejich chování vůči nám. Ti, kdož přivázeli své výrobky časně ráno na trh, poznali velmi dobře české přistěhovalce podle toho, že chodili nakupovat až pozdě odpoledne... Venkované jim pak museli prodávat své zboží hluboko pod cenou. Kdyby totiž neprodali, jeli by s mnoha věcmi zpátky, třeba několik desítek kilometrů. Mám po těch letech trapný pocit. S lidmi, kteří byli ve své zemi, jsme nezacházeli právě dobře.“

Pověst si Češi u zdejších obyvatel napravili až později, kdy se obyvatelé naučili srovnávat současnou vládu s režimem minulým - reformy sociální i správní byly pro zdejší lidi nesporným přínosem. Obyvatelstvo to ocenilo a jeho náklonnost k nám se po další desetiletí udržuje podnes.

Pro Marvana byl život na Podkarpatské Rusi vzrušující a přinášel mu četné zážitky v profesi poštovního úředníka. Je humorné sledovat jeho trampoty coby poštovního eléva, např. jeho neobratné zacházení s telegrafem bylo využito pro scénu ve filmu Přednosta stanice.

Užhorod byl branou do jeho umělecké kariéry. Tady prožil kouzlo prvních divadelních úspěchů, zde dostal první kytici růží a obálku, v níž byly peníze. Byla to odměna za roli starého Vojnara v Jiráskově hře Vojnarka. Úspěšně střídal různé role vesměs v převlečení za starší postavy, což mu zůstalo – znáte nějaký film, kde by hrál mladší figuru?

Můžeme tedy zakončit toto naše vzpomínání na Jaroslava Marvana poznáním, že jeho herecké počátky byly skoro souběžné s vývojem nového života na Podkarpatské Rusi.

JAN ROMAN

OZVE SE PAN J. KOLÁR Z KANADY?
Obracím se na vás s prosbou. Hledám jednoho člověka, o kterém nemám téměř žádné informace a své pátrání opírám více méně jen o domněnky. Abych vše vysvětlila: nedávno zemřela moje pratetička Marie Bumbová, roz. Hynková. Přibližně v letech 1945–1951 pracovala na Ministerstvu vnitra, kde se podílela na udělování ČSR občanství lidem přicházejícím ze Zakarpatské Ukrajiny (Podkarpatské Rusi). V roce 1951 jí byla tato činnost ukončena ze

strany ministerstva, důvod neznám. Těsně po revoluci, v roce 1990, dostala dopis z Ministerstva zahraničních věcí, konkrétně šlo o přeposlání dopis z československého zastupitelského úřadu v Ottawě v Kanadě, ve kterém po pratetičce pátral jistý J. Kolár. Od příbuzných vím, že pravděpodobně ten samý muž dokonce pratetičku hledal přes inzerát uvedený v československých novinách. Všechny tyto informace jsem vyvodila z dokumentů nalezených v pozůstalosti, pratetička se o této části jejího života

nechtěla s nikým bavit. A právě i proto by mně velmi zajímalo, proč ji někdo takto hledal.

Na vás se obracím, protože předpokládám, že by se mohlo jednat o člověka či rodinu vysídlenou ze Zakarpatské Ukrajiny (Podkarpatské Rusi) a nevím, na koho jiného se při mém pátrání obrátit. Prosím o jakoukoliv radu.

Šárka Grohová

Dopis paní Grohové jsme umístili také na naše webové stránky, doufáme, že se někdo ozve a pomůže s dítí informací.

Z NAŠÍ POŠTY

* Sdružení inteligence Rusínů Slovenska organizuje **fotografickou soutěž Rusínská fotografiáda**. Jde o kláně a zároveň i o vytváření sbírky dokumentárních fotografií pro připravovanou Databázi rusínského dědictví. Prostřednictvím fotografií chce organizátor Fotografiády zachránit svědectví o životě a kultuře našich rusínských předků. Zapojit se může kdokoliv. Podmínky soutěže najdete na www.rusyn.sk/dta/att/8164_subor.pdf. Nejzazší termín odevzdání fotografií je 30. září.

* Do března roku 2014 probíhá veřejná **sbírka na zachování a obnovu dřevěného chrámu ve Šmigovci**. Její organizátoři chystají i další formy podpory zmíněné vzácné stavby, například sběr finančních prostředků do zapечатěných kasiček. Podrobnosti najdete na karpatskecerkvi.org.

snopů. Do práce se zapojili i členové mužského pěveckého souboru Rusinija. Odbornými garanty akce byli místní dědové a babičky, kteří mají ruční výrobu chleba stále v živé paměti.

* Internetový server rusyn.sk otiskuje článek Petera Medvidě nazvaný **Ironie naší „ruskos-ti“**. Materiál původně vznikl jako komentář pro Rádionoviny rusínského vysílání Slovenského rozhlasu. Věnuje se nadějším a iniciativám Rusínů a řeckokatolické církve během takzvaného pražského jara v Československu v roce 1968. 22. srpna, tedy už za přítomnosti okupačních vojsk Varšavské smlouvy, byl přijat zákon o federalizaci, kde mezi národnostmi byla za národností ukrajinskou uvedena v závorce i národnost rusínská. Jinak ale autor vypočítává negativa a neradostné důsledky roku 1968 a následné husákovské normalizace. A přitom – Vasif Bilak

v Evropě. Podle autora článku se na konferenci řešila i přehnaná očekávání, která do působení vysokých komisařů vkládaly především stře-doevropské státy a jejich menšiny. V článku se dočtete i to, že představitelé slovenské moci kritizují své jižní sousedy za absenci sítě škol se slovenským vyučovacím jazykem i za jiné instituce a opatření a opatření, které ona – tj. sloven-ská strana - nemůže „své“ slovenské menšině v Maďarsku poskytnout. Na druhé straně se ale slovenské orgány staví odmítavě k maďarským iniciativám, které by byly ku prospěchu všech národnostních menšin v Maďarsku. Autorem článku je Kálmán Petocz.

* 22. července vydala Světová federace ukra-jinských lemkovských organizací Prohlášení. Podle Petera Medvidě je plně zásadních bodů, které ovlivňují život Rusínů a které by neměly zůstat bez povšimnutí. Některé body se dokonce dají vyložit tak, že Rusíni neexistují. Článek ne-se název **Lvovský bič na svobodu**.

* Ve svém rozsáhlém a záslužném cyklu vě-novaném velkým rusínským osobnostem se prof. Ivan Pop tentokrát na serveru rusyn.sk věnuje **Alexandru Chirovi** (1897–1983), přednímu představiteli řeckokatolické církve a misionáři. Za své postoje byl Chira vězněn v gulagu, poté na Podkarpatské Rusi budoval podzemní řeckokatolickou církev, byl deportován na východ SSSR a pak do Kazachstánu. Na Podkarpatsko zajížděl ilegálně. Pracoval jako horník a tajně vykonával bohoslužby pro věřící Rusíny, Ukrajince, Litevce, Poláky a Němce.

* Další portrét věnoval prof. Pop rusínskému právníkovi a politikovi **Josefu Kaminskému** (1878 – 1944). Historik ho nazývá pozoruhodným politickým chameleonem.

* Slovenská ombudsmanka Jana Dubovcová napsala podle serveru romovia.sme.sk **mimo-řádnou zprávu týkající se Romů**. Podle ombudsmanky státní orgány v některých případech zásadně porušují základní práva a svo-body Romů. Kromě policejní razie v Moldavě nad Bodvou kritizuje například i přístup škol k romským dětem a bourání chatrčí v romských osadách.

* Malíř a galerista **Andrej Smolák** oslavil ve **Snině šedesáté narozeniny**. Pochází z dnes zatopené obce Starina. Svůj čas dělí mezi ma-lování a organizační činnost, galerie provozuje ve Snině a v Bratislavě. Když se někdo zeptá, ve kterém z obou uvedených míst tráví více času, odpovídá: „V autě!“ Říká však, že je se svým životem spokojený.

* Jozef Keselica se snaží uvést na pravou míru dohady týkající se **sestry Andyho Warhola Julie**. Ta se narodila ještě v Mikové a zemřela jako dítě. Do Ameriky už s rodiči nedoputovala. Jak známo, Andy se narodil už ve Spojených státech. Více na e-dukla.sk.

* V Uličském Krivém byla v srpnu uvedena do života kniha Jaroslavy Marcinekové **Gizela Lipovská – poslední Židovka z Uličské doliny**. Paní Lipovská, dnes více než deva-desátiletá, přežila holocaust i strasti života v nejvýchodnějším cípu Slovenska. Její život je propojen s významnými historickými událostmi dvacátého a kousku jedenadvacátého století.

top

Kresha Fedor Vico

* Na přelomu srpna a září se konaly **Dny obce Osturňa**. Proběhla tu svatá liturgie, vystoupila divadla, zahráli a zazpívali lidoví zpěváci a kapely, proběhly také furmanské závody a k vidění byly i dvě výstavy: myslivecká a expozice věno-vaná historii a současnosti obce Osturňa.

* **Festival Rusínů se konal v Bajerovecích** dne 25. srpna. Vystoupila tu celá řada folklór-ních souborů a zpěváků.

* Ve stejnou dobu, 23. – 25. srpna, se uskuteč-nil festival **Šumenie na Šumiáci**. Jeho sou-částí byl i čtyřriadvacetihodinový foto maratón. Účastníci mohli vedle poslechu tradiční muziky také diskutovat a rovněž ochutnat jídla i vína vytvořená podle receptur předešlých generací.

* V **Malém Lipníku** se koncem srpna sešli příznivci rusínského filmu. Přednášku na toto téma měl Jozef Sipko. V rámci **IV. Rusínského vatry** se dále hrálo a zpívalo, byl odpálen ohňostroj, proběhla mše svatá a samozřejmě hořela vatra.

* **Svátky Rusínů** proběhly také **na hra-dě v Ľubovni**. V Bratislavě se pak v srpnu uskutečnilo setkání s akademickým malířem Mikulášem Klimčákem. Setkání zorganizovalo Sdružení inteligence Rusínů Slovenska.

* Na poli v **Uličí se konaly netradiční žně**. Mladí lidé tu pracovali jako jejich předkové: pokosili obilí, svázali povřísla a svázali je do

byl Rusín... Bohužel, patří k těm nechvalně zná-mým příslušníkům rusínské národnosti.

* Článek Jarmily Lajčákové na rusyn.sk se zabývá **postavením národnostních menšin na Slovensku v období vládnutí Roberta Fica** a jeho strany Směr. Postavení to je nera-dostné. Článek připomíná slova slovenského premiéra z letošního února, která představitele národnostních menšin na Slovensku polekala a mnohé pobouřila. Dozvíme se i to, že připravovaný zákon o dvojjazyčném označování v menš- nových obcích, tedy v těch, kde národnostní menšiny tvoří nejméně 15 procent obyvatel, nakonec vůbec nebyl do parlamentu předložen. Autorka článku dále říká, že odstoupení vlád-ního zmocněnce pro národnostní menšiny na Slovensku Lászloa A. Nagye bylo správné. Pan Nagy prý příliš naděje národnostním menšinám nepřinesl.

* Server rusyn.sk otiskuje i **výroční zprávu Menšinová politika na Slovensku v roce 2012**, jejíž autorkou je spolu s kolektivem právě Jarmila Lajčáková.

* A ještě jednou k národnostním menšinám. V Haagu se konalo slavnostní setkání spojené s odbornou konferencí uspořádanou **u příleži-tosti 20. výročí vytvoření mandátu Vyso-kého komisaře pro národnostní menšiny** v rámci Organizace pro bezpečnost a spolupráci

Родный край

Додаток до новинки *Podkarpatská Rus* (Прага – Пряшів)

Не люб свій народ
зато, же є славный,
але зато, же є твій.

Александр Духовный

Юрій Венелин визначный слависта першой половини XIX. стороча

Юрій Венелин є далшым визначным науковцём русиньского походжіня, о котрім знаме лем барз мало. Належав до той часткы русиньской інтелігенції першой половини XIX. стороча, котра творила і розвивала ся в царській Росії.

Юрій Венелин ся народив 22. априля (4. мая) 1802 в селі Тибава на Закарпатю, в тім часі в северній Венгрії. Властным меном ся клівав Георгій Гуца а народив ся в родині священника.

По скінчіню Ужгородской гімназії продовживав в штудіях на Сатмарскім лицію і в Ужгородській духовній семінарії. В роках 1822-1823 ся учів на Львовській універзиті, де го зачала интересовати історія. І кідь в основі выштудовав духовну семінарію, не пустился стезками священнической службы, но выбрав собі дорогу науковця. А так в яри 1823 року під новым меном Юрій Венелин доєдна з братранцём Иваном Молнарём одходить до Кішинёва, де першы раз приходить до контакту з болгарсков еміграцієв.

За два роки в Кішинёві ся учів їх язык, культуру і їх обычаї а тыж зберав архівны матеріалы о жытеліх Балканьского півострова. В році 1825 одходить і з братранцём до Москвы. Ту ся Ю. Венелин встрітив з И. Орлаєм а на ёго раду ся записав на Медіцинску факулту Московской універзиты. Но і так будучій доктор ся не перестав интересовати о історію. А накілько Юрій выростав в мултілінгвалнім просторі а од дітинства бісідовав вецей языками, окрім історії го интересовало і языкознавство. Поступні зачав і писати а сполупрацёвати з московськыма часописами.

По закінчіню універзіты Ю. Венелин даякый час учів як домашній учитель. Ёго учениками были наприклад Коштантін і Иван Аксаковы, будучі основателі славнофілства. В році 1829 была выдана ёго перша книжка, котра ся звала „Давны і теперішні Булгары в політїчнім, народописнім, історїчнім і релігїознім одношіню к Россіянам“. Книжка Венелина не была міцно научного харатеру, што силно критізували науковці той doby, за што собі выслужыв окрім острой критікы і репутацію ділетанта. І кідь ся автор в книжці дотуляв многих проблемів і задав много вопросов, на заданы вопросы не знав дати науков підложны одповіді. Но і через того, своїм одношінём к даній проблематиці вытворив болгарський народный мітус. Ю. Венелин в свої книжці означив Булгарів за еден із найвизначнішых і найстаршых славянских народів, народ котрый поступом часу і історії упав до забыты.

Ю. Венелин ся в свої книжці дотуляв не лем історії, но і актуальных проблемів, котры видимо-невидимо формовали далшу історію болгарского народа. Реална ситуація на зачатку XIX. стороча была така, же Булгария была в тых часах еднов із западных

території Османской імперії. Люде той території жывила переважно робота на полях, но жытовний і економічний рівень був барз низкий. Люде там были лишены основных людських прав. Віров были Булгары православны, но церьков тримали в руках Грекы, зато, бо турецький султан передав выштыкы християньскы народы імперії під духовну справу Коштантїнопольскому патріархови. Булгарський народ був з переважной части неграмоний. Школ де бы ся учіло по болгарськы не было. Богатшы Булгары посылали свої діти учіти ся до грецькых школ в Афинах або в Коштантїнополі. Грекы в тых часах бранили розвивано болгарської культуры, а церковнославянський язык вытисняли з богослужїнь. Не знаючі языка так Грекы нищили церковнославянскы книги а богата грецька культура так зачала утисковати і сперати болгарске народне розвиваня. Тверде заобходжаня Турків з християнами приводило к масовій еміграції Булгарів за границу Османской імперії. Богаты і ученые Булгары основали силны емігрантскы колонії в Румуні, Трансільванії но головно в Росії. Книга Венелина выклїкала ентузіазмус у емігрантской болгарской інтелігенції. Їх не аж так интересовав научный рівень публікації, про них было головне, же автор вытягнув болгарський народ зо забыты і поставив го на світло світа - на еден рівень з другыма славянськыма народами.

В роках 1830 – 1831 Ю. Венелин проводив свою научну путь по Булгарії. Цілём того путованя было ближше познати язык, жыты і народну культуру Булгарів а тыж збераня історичных документів, писомных памятників, етнографичных матеріалів і т.д. Без оляду на тяжкосты при гляданю

матеріалів почас путованя, Ю. Венелин наберав цінный матеріал о болгарскім языку, народній творчості (пісні, приповідкы, присловка...). Штудовав славянскы писомности і рукописы в монастырях, архівах і бібліотеках. Науковцями іцно цінены были „Валахо-булгарскы і дако-славянскы грамоты“, котры были собраны і пояснены Юрієм Венелином, но котры были выданы аж по ёго смерті в Санкт-Петербургу в 1840 році. Валахо-булгарскы і дако-славянскы грамоты обяговали 66 грамот с 20 снимками, історичным вступом, коментарями і словарём а тыж обяговали запискы з болгарского фольклору. Друга половина 30-х років 19. стороча была про Венелина незвычайно плодотворнов. Ю. Венелин написав далшы книги як напр.: „О характері народных пісен у Славян Задунайскых“ (Москва 1835), „О зроджіню новой болгарской літературы“ (Москва 1838), „Пріятя християнства славянськыма народами до Кірила і Методія“ (Санкт-Петербург 1839). Головным выслідком ёго путованя была „Граматыка нынішнёго болгарского нареча“, котра была опублікована аж в 1997 році в Москві.

Книгы Ю. Венелина выклїкали барз позитивны реакції зо стороны болгарской інтелігенції. Геленізація (погречтїня) їх культуры зашла в тім часі так далеко, же многы ученые Булгары ся ганьбили за свос походжіня, писали, докінце бісідовали лем по грецькы а свої діти давали лем до грецькых школ. Но книги Ю. Венелина доказали звернути тот процес.

Є знаме, же народне і культурне оброджіня каждого утиснутого народа ся зачатіт интересом о свій материнський язык, літературу і історію а діло Ю. Венелина было зачатком народного і духовного оброджіня Булгарів і выклїкало интерес о свою культуру в першій ряді у самых Булгарів.

Ю. Венелин умер 26 марця (7 априля) 1839 в Москві, і є похований на цїнтерю Давїлового монастыря. На нагробный камінь му булгарскы емігранты в Росії дали написати: „Він перший напомянув світу о забытім, но колись славнім і могучім народі Булгарів і міцно сі желав ёго оброджіня. Господи, услыш молитву раба Твогоя!“ Жаль, в часах тоталїты був тот нагробный камінь знищений комуністами.

Дорогы русиньскы читателі, не є интересне, же праві Русин з малого села, котрый може в подобній культурній ситуації выростав доказав підняти о тівко векшый народ як Русины?

Алена Бліхова

Література:

Арпстгов, Ф. Ф.: Литературное развитие Подкарпатской (Угорской) Руси, Москва 1928 – 1995.

Байцуря Т.: Юрій Иванович Венелин, Братислава, 1968. 305 с.

Венедиктов Г. К.: Ю. И. Венелин в Болгарском Возрождении Москва: Институт славяноведения и балканистики РАН, 1998. 205 с. ISBN 5-7576-0044-6

DALŠÍ GENERACE RODU ALEXANDRA PAVLOVIČE

Volám sa Rudolf Pavlovič, narodil som sa r. 1955, pôvodným povoláním som strojný inžinier a pochádzam z Prešova. Som synom Rudolfa Pavloviča (*1928), ktorý tvoril so svojím bratom Ladislavom (1926–2013) neoddeliteľnú súčasť histórie futbalového klubu Tatran Prešov. Vo voľnom čase sa zaoberám rodinnou genealógiou, ktorej výsledkom bolo v roku 2010 aj knižné vydanie o predkoch pod názvom „Gréckokatolícky kňazský rod Pavlovičovcov zo Šarišského Čierneho 1693–1900“. Medzi rodných príslušníkov patrili aj gréckokat. kňaz, rusínsky buditeľ Alexander Pavlovič, ktorý bol bratom môjho pra-pradedu Emanuela.

Prečo vám píšem? Keďže som momentálne práceneschopný, mám viac času študovať jednotlivé zdroje možných informácií. Prečítal som všetky vaše zverejnené čísla časopisov a nenašiel som resp. možno som aj prehliadol informáciu, ktoré je určite zaujímavá. Je síce staršia, ale myslím, že by mohla byť zverejnená: Dňa 29. 9. 2011 bol vo Svidníku udelený Alexandrovi Pavlovičovi titul „Čestný občan mesta Svidník, in memoriam“. V prílohe zaslalam pamätný list tohto pekného aktu. **Rudo Pavlovič ml.**

JSME, I KDYŽ NÁS NENÍ MNOHO

Nevím, proč pořád někdo popírá, že rusínština je jazyk a Rusíni národ – nebo aspoň národnost. A proč tvrdošjně říkají, že jde jen o „nářečí“

ukrajinštiny. Nebo třeba ruštiny. Vždyť jazykové rozdíly jsou na první poslech patrné, například Rusíni říkají „ajno“ a „nit“, Ukrajinci „tak“ a „ni“. Rusky je to „da“ a „nět“. Dělalj to i Rusíni, možná někteří ani nevědí, že Rusíni jsou. Nebo chtějí patřit k velkému ukrajinskému potažmo ruskému národu. Přitom nejen chudoba, ale ani malý počet etí netratí... **Josef Hlinka**

ZMIZELÝ SVĚT

Informovali jste, že bude vydána kniha Zmizelý svět Podkarpatské Rusi ve fotografiích Rudolfa Hůlky. Pokud kniha vyjde, byl bych velmi rád, kdybyste mi ji poslali. Peníze pošlu obratem.

Jan Muthsam

Jsme rádi, že jste si všimli informace o vydání knihy fotografií R. Hůlky. My ji však nevydáváme a ani nebudeme distribuovat, připravuje ji Slovanská knihovna. Jakmile se objeví na trhu, uveřejníme zprávu, kde ji bude možno objednat.

HEADÁM INFORMÁCIE O ZÁPALKÁRŇACH

Srdečne vás zdravím z Karlových Varov. Volám sa Vladimír Gajdoš, mám 60 rokov a som dôchodca. Medzi moje koničky patrí filumenistika (zbieranie zápalkových nálepiek) a amatérska história. V roku 2005 som vydal publikáciu „Zápalkárne Podkarpatskej Rusi“, ktorú dodnes dopĺňujem o nové zprávy. Informácii je málo, často sa líšia v dátumoch, prípadne ďalších informáciach. Hľadám informácie o zápalkárňach Podkarpatskej Rusi (fotky, faktúry, škatuľky, výstržky z novin,...) v Mukačeve, Či naďeve a Nižnej Hrabovnici.

Vladimír Gajdoš
(vladgaj@gmail.com)

O maďarských stopách na Podkarpátí

Podkarpatskou Rus jsem po letošni návštěvě opouštěl se smíšenými dojmy. Zatímco jsem byl vrcholně spokojen slunečním týdnem a již standardním přibližováním zdejších poměrů naší úrovni, nelíbí se mi na pohled cílevědomá snaha o maďarizaci zdejších poměrů. Pochopíme, že místní silná maďarská menšina se právem dožaduje určitých privilegií, jak to vyžaduje demokracie a místní úřady jim vycházejí viditelně vstříc. Nemají námitky proti kulturní činnosti či odhalování soch jejich buditelů, vlastní druhý největší kostel v Užhorodě a podobně. Zastavil jsem se však u pomníku obudných rozměrů nad Vereckým průsmykem, který svým zahleděním do dalekých obzorů jakoby evokoval touhu po ztracených územích. I ten, kdo neovládá maďarštinu si domyslí, že připojené prapory cizí země neslouží k oslavě státu, v němž pomník stojí.

Místní úřady nemohou být natolik zasvěceny, aby mohly posoudit přesnost údajů na informačních deskách určitých objektů či památek. Např. alej kolem řeky Už byla založena za první republiky, nikoliv Maďary, jak hlásá deska

u řeky. I naši turisté si navykli tuto příjemnou promenádovou trasu nazývat alejí maďarskou. Krajana potěší, že začátek a konec aleje je ohraničen Masarykovým jménem. U mostu, který byl vybudován ještě za ČSR v roce 1938 a nesl jméno Masaryka, je busta TGM, a na druhém konci aleje u dalšího pěšího mostu byla nedávno odhalena při starém jasanu deska s nápisem psaným azbukou Jasan Masarika. Nepodařilo se mi zjistit, kdo tam desku zabudoval – patrně někdo z nových místních rusínských přátel, soudě podle toho měkkého i u jména TGM.

Jestliže se dovídáme, že občas naši odsunutí Němci či Rakušané opravili kostelík nebo zámeček, zahraniční Maďari vyvíjejí též snahu zastavit chátrání své milované domoviny. Navštívil-li poutník po letech Mukačevo, obdivně zírá na tu proměnu náměstí, na níž mají zásluhu převážně zahraniční Maďari. Užhorodu se jejich péče vyhýbá, nebydlí tam tolik Maďarů.

Bylo by mi líto, kdyby toto mé přemítání vyznělo jako uvažování protimaďarského ladění. Prožíval jsem v Užhorodě dětství v kosmopolit-

ním prostředí, kdy jsme si ani neuvědomovali při svých hrách mezi sebou národnostní ani jazykové odlišnosti. Dnes žasnou, jak jsme se bez potíží mohli vespolek domlouvat třemi jazyky. Rusínština mi zakotvila v paměti snad navždy, maďarské celé věty i s písněmi se mi postupem věku vyplavují z paměti v nevídaném množství až nyní. Přiznávám však, že – snad vinou jejich rodičů – panoval mezi námi a maďarskými kamarády jakýsi odstup, smiřovali jsme se s tím, že my ostatní patříme do jiné společenské kategorie. U maďarských dětí byla od dětství rodiči aristokratičnost pěstována i školou.

Konečně nejsem sám, kdo poukazuje na vzrůstající se nacionalismus v maďarském světě. V současnosti má Brusel starosti s Viktorem Orbánem s jeho odchylováním se od demokratických praktik a jeho iredentistické snahy právem znepokojují sousední země. Křivdy kdysi Němci hledali ve Versailleské smlouvě, v přítomnosti se Budapešť stále nemůže smířit s Trianonem. Varující je, že za ním jde velká část národa.

JAN ROMAN